

BİR HATT-I HÜMÂYÛN IŞIĞINDA AHŞAP BASKICILAR

WOOD PRINTERS IN THE LIGHT OF A HATT-I HÜMAYUN (SULTAN'S EDICT)

Aliye ÖTEN*

ÖZ

Türk yazmacılık sanatında İstanbul ve diğer yöresel yazmaları tanımlayan sınırları şüphesiz başta desenleme tekniği olmak üzere, renk ve kompozisyon gibi özellikler çizmektedir. Her bir aşamaya emek veren ellerin ortak çabasıyla ortaya çıkan ürünler; başta incecik pamuklu kumaşıyla yemeniler olmak üzere, mendilden perdeye, sarıktan seccadeye her alanda günlük hayatımıza sanat değeri katmışlar ve katmaya devam etmektedirler. Bugün itinayla sakladığımız ve özellikle İstanbul yazmaları olarak ayrılan eserlere emek verenlerin kayıt altına alınması, halkın içinden ustalarla yine halka mal edilen bir sanat için zamanının bilgisini günümüze taşıyan önemli bir köprü vazifesi görmektedir. Bu noktadan hareketle, somut olmayan kültürel varlığımız olan yazmacılık sanatının uzun tarihinde İstanbul yazmacılığı olarak anıldığı dönemin yazılı belgelerdeki durumu araştırılarak, resmî belge ve bilgilerden istifade etmek hedeflenmiştir. Yazmacılık sanatının saray yaşamında yer alacak kadar güzel eserleri veren ve adları bilinmeyen ustaların seri üretime başlanmadan hemen önce 19. yüzyıldaki durumlarıyla ilgili bir belge, içeriği itibarıyla bu çalışmaya konu olmuştur. Bizzat II. Mahmud'un tuğrası ve hatt-ı hümayunu bulunan fermandan hareketle, Ayazma'da III. Ahmet tarafından temlik edilen saray meydanında, yeni yapılan Ayazma Camii evkafına dâhil edilen basmahanenin yıllar içindeki değişimi ve sakinlerinin işleyişi hakkında bilgiler yer almaktadır. Diğer bir başlıkta da Üsküdar basmacıları ile diğer İstanbul basmacılarının kullandığı baskı teknikleri ile ilgili bilgiler, mevcut bilgi ve belgelerle karşılaştırılmak suretiyle ele alınmıştır. Ayrıca yine belgede işaret edilen ve gedik olarak adlandırılan baskı aletlerine de değinilmiştir. Böylece İstanbul yazmacılığının eserlerin tamamına ulaşamadığımız bir dönemi hakkında başvuru yazılı kaynaklardan hareketle, isimsiz ustaları, atölye faaliyetleri, çalışma yerleri, çalışma düzenleri, yazma baskı teknikleri ve bu tekniklerin isimleri ile kullandıkları araç gereçler hakkında bazı veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatt-ı Hümayûn, Ahşap Baskıcılar, Yazmacılık Sanatı, Ayazma Basmahanesi, 19. yüzyıl

* Dr., İslam Tarihi ve Sanatları, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1753-831X> ♦ E-mail: aliyeakturk@gmail.com

ABSTRACT

The borders that define Istanbul and other “yöresel yazmalar” in Turkish yazmacılık’s art undoubtedly draw features such as patterning technique, color and composition. Products created by the joint efforts of the hands of each stage; They have added and continue to add artistic value to our daily lives in every field, from handkerchiefs to curtains, from turbans to prayer rugs, especially with their fine cotton fabric. The recording of the works that we carefully keep today, and especially those who work on the works reserved as “İstanbul Yazmacılığı”, for whatever reason, serves as an important bridge for an art that has been attributed to the public again with masters from among the people, carrying the knowledge of its time to the present. From this point of view, it is aimed to benefit from official documents and information by investigating the situation in written documents of the period in which the art of yazmacılık, which is our intangible cultural asset, was referred to as İstanbul yazmacılığı. In a line from the Ottoman period, 19th century archive documents, it is seen that these masters were named as yazmacılar with a name that constitutes the main determinant of the art of handwriting and emphasizes its technical side. As a branch of “Basmacılar” located in the Ayazma Palace square in Üsküdar, “ahşap baskıcılar” make demands based on producing especially yemeni and establishing a union of craftsmen in this field with “kırmız ile masnû ‘-ı hâs nakş-ı mücessem ve elvan-ı mücessem ve kalem-kârî”. In the case where “ahşap baskıcılar” (printmakers) except for the “basmacılar”, Fazlı Pasha Palace and Langa Yeni Kapı were present and their opinions were asked; It is ruled that the tradesmen organization is not allowed to establish a separate branch of art contrary to the ancient rules. However, it is also decided to make the kırmız ile masnu-ı has nakş-ı mücessem, elvan-ı mücessem and kalem-karî yemenis special only to the oppressors in Ayazma. In this study, II. Based on this edict, which has the signature and calligraphy of Mahmud, first of all, it was tried to give information about the content of the edict. In addition, again considering the content of this document, III. In the palace square assigned by Ahmet, there is information about the change in the “Basmahane” that was included in the newly built Ayazma Mosque foundations and the functioning of its residents. In another title emphasizing the content of the edict, the information about the printing techniques used by “Üsküdar basmacıları” and other “İstanbul basmacıları” were discussed by comparing with the existing information and documents. In addition, the printing tools referred to in the document and called as breach are also mentioned. Thus, it will be tried to obtain some data about the anonymous masters, workshop activities, work places, work patterns, ahşap baskı techniques and the names of these techniques and the tools they use, based on the written sources referenced about a period of İstanbul yazmacılığı when we could not access all of the works.

Keywords: *Hatt-ı Hümayûn, Wood Printers, Art of Yazmacılık, Ayazma Basmahanesi, 19th century.*

Giriş

Heredot'un da naklettiği gibi Hazar denizi civarında yaşayan kavimlerin doğal bitkilerden elde ettikleri boyalarla kumaş üzerine hayvan figürleri çizerek elbiselerini süsledikleri bilinmektedir.¹ Yazmacılık sanatının elle çizme veya kalıp baskı tekniğiyle yapımını anlatan, yazmacılığın adını ve özünü oluşturan bu bilgiler, Türkler'in Orta Asya'da milattan önceki dönemlerde bu sanatı bildikleri ve kullandıklarını göstermektedir. En güzel örneklerini 17 ve 19. yüzyıllar arasında İstanbul yazmaları ile veren yazmacılık, bir sanat geleneği olarak günümüze kadar gelmiştir². Yazmacılığın tarihi, yapım teknikleri ve desen türleri ile ilgili Reyhan Kaya, H. Örcün Barışta ve Fatma Akbil'in kitapları yanında Ayazma'da basmacılar, ahşap baskıcılar ve Selimiye kumaşları ile ilgili yapılmış yüksek lisans ve doktora düzeyinde tezler mevcuttur. Osmanlı dönemindeki yazmacılık sanatıyla ilgili elde bulunan ve uzun süre korumaya uygun olmayan nadir örnekler üzerinden yapılan bu çalışmalara arşiv evrakından da katkı sunulabilir. Bu manada Osmanlı dönemindeki basmacılar ve yazmacıları tanımlayan atölye işleyişi, devlet denetimi ve yazmacılığın ayrı bir sanat kolu olarak tanımlanmasını talep eden bir grup esnafla ilgili bir hatt-ı hümâyûn çalışmamıza konu olmuştur.

"Bazı istisnalar hariç, padişahların, herhangi bir iş konusunda kendi el yazısı ile emir, görüş ve onaylarını yazdıkları yazılar" diye tanımlanan Hatt-ı Hümâyûnlar, Osmanlı diplomatiğinde kendi ulusal tarihinin kaynağı olan belgelerdir.³ II. Mahmud hatt-ı hümâyûnu bulunan ve elkabında Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi Mevlânâ'ya ve Dârüs's-Sa'âdetü'ş-Şerîfe Ağası Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nâzırı Hâfız İsa Ağa'ya yazıldığı anlaşılan ünvanına hatt-ı hümâyûn, 20 Mayıs 1839 / 6 Rebiülahir 1255 tarihlidir.⁴ Ferman olarak sınıflandırılan bu belgede, Sultan III. Ahmed'in Enderun'da yaptırdığı kütüphanesinin evkafından Ayazma Sarayı meydanındaki mücessem basmacı esnafının tabi olacakları şartlar yer almaktadır.

1839 Tarihli Bir Hatt-ı Hümâyûnda Ahşap Baskıcılar

Ayazma Sarayı meydanında III. Ahmed'in Enderun kütüphanesi vakfından kiradadıkları dükkânlarda sâkin tülbençî esnâfına bağlı, basmacı işçi esnafından Müslim ve reayadan 30 kişi kırmızı ile masnû'-ı hâs nakş-ı mücessem ve elvan-ı mücessem ve kalem-kârî i'mâl etmektedirler. Kazaen çıkan bir yangınla dükkânlarını kaybeden ve ustabaşları da dağılan bu kişiler, durumlarını gerekçe göstererek damga mukataasını ve Haremeyn-i Şerifeyne ödedikleri meblağı artırmayı teklif ederler. Bununla birlikte önceden i'mâl ettikleri mûmî kırmızı (kırmızı mum) ile masnû'-ı hâs nakş-ı mücessemi basmacılardan ayrı ve farklı i'mâl etmek ve yazma ta'bir olunan yemeni i'mâl etmek üzere yeniden bir kâr-hâne (işletme, atölye) ihdâsıyla yeni bir alanda esnâf kabul edilmelerini talep ederler.

1 Kaya, 1988, 41-42.

2 Kaya, 1988, 9.

3 Takamatsu, 2018, 118.

4 Kütükoğlu, 1995, 401.

İncelediğimiz Hatt-ı Hümâyûn bu konuda bir hüküm içermektedir. Mevcut basmacı dükkânları ve izin verilen üretimleri haricinde böyle bir talebe genel teamül gereği izin verilemeyeceği belirtilir. Bu yüzden Haremeyn Evkafı muhasebesi çıkartılıp, Haremeyn Evkafı Müfettişinin ve tarafların hazır bulunduğu bir dava görülür. İstanbul'da Fazlı Paşa ve Yenikapı dışındaki dükkânlarda iskân olunan yüz nefer basmacı ustaları, kethüdâ, Müslim Usta ve re'âyâ hâzır oldukları halde Beşiktaş'ta Sâhilsaray-ı Hümâyûn Emin Odası'nda yapılan dîvânda karar alınır. Buna göre Müslim ve reayadan 23 kişiye 30 kişi daha eklenerek sanatlarında mahir ve münferit çalışan bu ustaların Ayazma'da Basmacılar adı altında ve onların dükkânlarında teşkilatlanmalarına izin verilir. Fazlı Paşa Sarayı'nda ve Yenikapı dışında işleyen basmacıların daha önce olduğu gibi mûmî ve beyaz üzerine yapağı elvan basma işleyip ve elvân-ı mücessem ve kalem-kârî işlemek üzere alet bulundurabilmelerine izin verilir. Üsküdar'da iskân olunan basmacıların da kırmızı ile masnû'-ı hâs nakş-ı mücessem ve elvân-ı mücessem ve kalem-kârî işleyebilmelerine ve ihtiyaç duydukları boya, kalem ve aletlerine İstanbul basmacılarının müdahale etmemelerine karar verilir. Mücessem basmacı olarak ahşap baskıcılığı ifade eden bu belgede, İstanbul'da suriçi ve sur dışında esnafın tekelleşme çabaları etrafında şekillenen kurallar hakkında bilgi veren kararlar ek 2'de yer almaktadır.

19. Yüzyılda Ayazma'da Üsküdar Basmahanesi ve Ahşap Baskıcılar

18. yüzyılın ikinci yarısında III. Ahmed vakfı akaratı arasında Langa Yenikapısı ve Fazlı Paşa Sarayı basmahaneleri ardından bir üçüncüsü olarak Üsküdar basmahanesi kurulmuştur.⁵ Üsküdar Ayazma Sarayı meydanında tesis edilen ve çalışmaya konu olan hatt-ı hümayunda bildirilen basmahanenin inşa tarihi "1760'a doğru" şeklinde ifade edilmekteyse de; bu yapı, 1759 yılında faaliyete geçmiştir.⁶ III. Ahmed'in Laleli evkafına ait vakfiyesinde, Enderun Kütüphanesi Vakfı için Üsküdar Basmahanesi'nin III. Mustafa'nın Laleli Vakfı'ndan zabt ve tasarruf olunduğu açıkça ifade edilmektedir.⁷ III. Mustafa'nın Ayazma'daki evkafından kâgîr duvarlı eski bir bina tamir olunduktan sonra basmacılara tahsis edilmiş ve yine 1839 tarihli bir Hatt-ı Hümâyûn'da belirtildiği üzere 19. yüzyıl başında yandığı ve yeniden yapıldığı kaydedilmiştir.⁸

III. Ahmed döneminde Ayazma Sarayı cami ve diğer evkaf için temlik edilmiştir. Cami başta olmak üzere mektep, cami görevlisi odaları, dört çeşme, hamam, iki dükkân, iki hâne, su yolu, altı dükkân, kırk yastıkçı kârhânesi, bir lonca odası, bir harîr bükücü kârhânesi, bir attâr, bir berber dükkânı, han vb. inşâsıyla Ayazma, Üsküdar için yeni bir cazibe merkezi olmuştur.⁹ Dahası cami civarında bulunan 64 muhtelif dükkân, 43 menzil, 3 fırın, 3 han, 2 değirmen ve 2 bahçenin geliri de cami vakfına bağlanarak mıntıkanın ekonomisine önemli bir katkı sağlanmıştır. Bu dükkânların bir kısmının alçı,

5 Genç, 2000, 210.

6 Acıpınar, 2018, 112-113.

7 Acıpınar, 2018, 112-113.

8 Acıpınar, 2018, 114.

9 Bayram, Tüzen, 1991, 222, Yıldız, 2013, 87.

kurşun, enfiye, çarık, basma, tülbent, ekmek, horasan vb üreten ve satan esnaf tarafından işletildiği bilinmektedir.¹⁰

Acıpınar, 1775 tarihli bir belgeye istinaden basmahanenin üç katlı, kârgir ve kemerli kapısıyla otuz oda ve beş mahzenden oluşan bir yapı olduğunu tespit etmiştir. Çalışmasında verdiği bilgilere göre yaklaşık 2.500 zirâlık bir arsa üzerine kurulan bina, Ayazma Camii civarında yer almaktaydı. 1894 depreminde yıkılınca, yerine yenisi yapılan bu basmahanenin Ayazma Camii'nin sol tarafında, bugünkü Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı ile Tulumbacılar Sokağı arasında yer aldığını da ifade eden Acıpınar, Haskan'ın tespiti ve vakfiyede geçen ifadelerle basmahanenin gerçekten bu alanda kurulduğunu teyit etmektedir.¹¹ Dwight'ın 20. yüzyıl başında bu lokasyonda çektiği ve basmahaneyi işaret ettiği fotoğraf da uzun bir süre burada bulunduğunu göstermektedir.

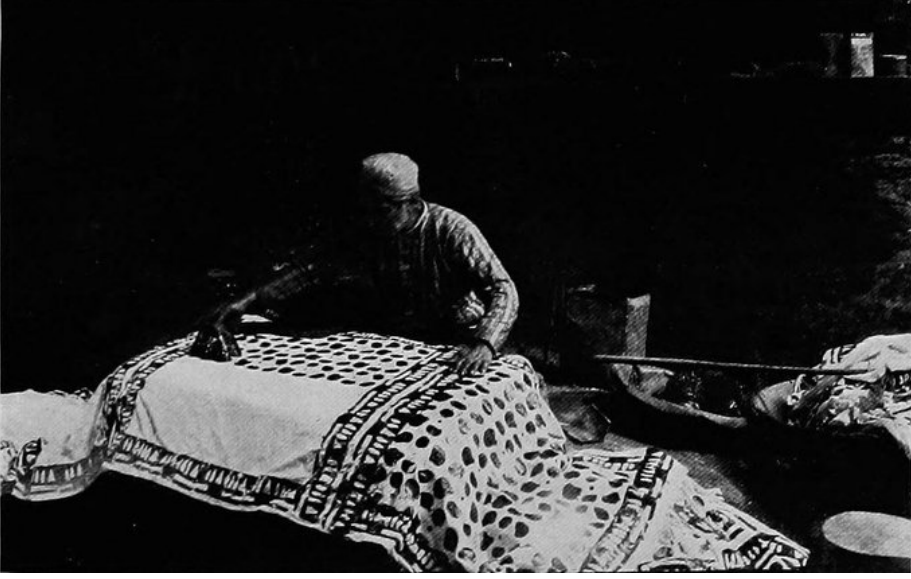

Resim 1. 20. yüzyıl başında Ayazma Camii karşısında Basmahane. (Dwight, 1915, 213-215).

10 Kal'a vd 1998, I, 237, 248, 251, 263, 264, 281-282, 325, 334, II, 78-79, Kal'a vd. 1997, I, 239.

11 Acıpınar, 2018, 114-115. Sipahi ve bazı diğer kaynaklarda III. Ahmed'den itibaren İstanbul'un önemli bir tekstil üretim merkezi olan Ayazma'daki basmahanenin beş katlı olduğu, yüzden fazla işçinin mendil, yemeni, sarık ve perdelik, döşemelik gibi beyaz kumaş üzerine karakalem basmalar imal ettikleri ifade edilmektedir. Buradaki yazma tezgâhlarında imal edilip denizde yıkanan yazmaların "has yazmalar" olarak meşhur olduğunu tarih vermeden dile getirilmektedir (Sipahi, 2010, 68-72; Yıldız, 2013, 580, 581). Acıpınar 1775'teki durumunu belgelemektedir fakat basmahanenin bu çalışmaya konu olan 19. yüzyıla kadarki süreçte, açılışı (1759), öncesi ve 19. yüzyıl başında yeniden yapılışı olmak üzere dört farklı zaman diliminde basmahanenin yapısı ve işleyişi ile ilgili bu tarih verilmeyen ifadeler geçerli olabilir.

Dwight, Üsküdar manzaralarını tarif ederken, denize daldırılan ve sonra rüzgârda kurumaya bırakılan mendilleri ve kıyafetleri, kalın ahşap tahtalarla tuzlu suda boyanmış kumaş karıştırıcıları ve beyaz ham kumaşları anlatır. Kitabında buradaki bir baskıcının fotoğrafına da yer vermiştir.

Resim 2. 20. yüzyıl başında Ayazma Camii karşısında Basmahane. (Dwight, 1915, 215).

Langa Yeni Kapısı ve Fazlı Paşa Sarayı'ndan sonra yapılan basmahanede 1839 tarihli Hatt-ı Hümayûn'dan anlaşıldığına göre pek çok dükkân ile basmacılara bağlı olarak çalışan tülbençiler, baskıcılar ve mücessem yemeniciler gibi esnaf grupları bulunmaktadır. Hammadde olarak üretilen veya satın alınan tülben ve pamuklu kumaşlara desenleme için ahşap baskı yapıldığı anlaşılmaktadır. Basmahanenin inşasından çok önce, 1720'li yıllarda Üsküdar'da mücessem basmacılar bulunduğunu gösteren mahkeme kayıtları bulunduğunu ifade eden Acıpınar, basmahanenin inşasından sonra hepsinin bu yapıda toplandığını ifade eder.¹² Basmahane için Üsküdar'ın seçilmesinde; semtin denize yakın olması, ayrıca basmahanenin yanbaşıında temiz bir su kaynağının bulunması ve hâlihazırda Üsküdar civarında basmacılıkla uğraşan bir esnaf grubunun olması gibi hususların etkili olduğu açıktır.¹³

Üretim aracı (baskı malzemeleri) ve mahsullerdeki (basma, yazma vb.) yakınlık kadar üretim yerleri de yakın olan bu ürünlerin aynı sanat dalı kapsamında sınıflandırıldığı görülmektedir. Bugün yazmacılık olarak tanımlanan sanat dalı, kumaş üzerine elle

12 Acıpınar, 2018, 115.

13 Acıpınar, 2018, 114.

resmedilerek veya ahşap kalıplarla basılarak desenlendirme olarak tarif edilmektedir.¹⁴ Bu yolla elde edilen yastık, yorgan yüzü, seccade, bohça, sofranın altı, yemeni, peşkir, mendil gibi pek çok ürün, geçmişten günümüze gündelik yaşamın vazgeçilmez eşyaları olmuştur.¹⁵ Ham kumaşı desenlendirmek üzere çalışan esnaf ise Hatt-ı Hümâyûn'a göre mücessem basmacı olarak tabir edilmektedir. Mücessem (cisimlendirilmiş, yani deseni boyutlandırılmış, kalıp haline getirilmiş) basmacılar, zengin yazmacılık geleneğine kendi yorumlarını katarak tabiattaki unsurların stilizasyonu ile eşsiz güzellikte yazmalar yapmışlardır.¹⁶

Bu belgede Müslim ve reayadan 30 kişinin farklı desenler kullanarak ve özellikle yemeni desenleyerek ayrı bir esnaf birliği olmak istedikleri belirtilir, fakat Basmacılara bağlı olarak bir birlik teşkil etmeleri hükme bağlanır. Bu kararlar yazmacılık, basmacılar gibi ayrı kârhanesi (işletme, atölye) olan resmî ve ayrı bir esnaf teşekkülü olamamıştır. Fakat yazmacılık bir halk sanatı olarak gelişmeye devam etmiş ve en güzel örneklerini 16. 17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul yazmaları ile vermiş, hatta 18 ve 19. yüzyıllarda saray eşyaları arasında yerini almıştır.¹⁷ Yazma ustalarının kişisel zevkini yansıttığı düşünülen ve renk, desen, işçilik ve kompozisyondaki ustalıklı özel bir ekol teşkil eden İstanbul yazmalarında, bitkisel ağırlıklı olmakla birlikte, her türlü motifin kullanıldığı kompozisyonlar görülmektedir.¹⁸ Bir saptan çıkan bitkisel motiflerin kumaş yüzeyini doldurduğu klasik kompozisyonlar olduğu gibi, yüzyılın zevkine ve tekniğe göre şekillenen serpmeye, simetrik ve zemin ortasındaki (merkezi) motiften çıkan kompozisyonlar da bulunmaktadır.¹⁹

Hatt-ı Hümâyûna Göre 19. Yüzyılda Ahşap Baskı Teknikleri

Dünya yüzündeki başlangıç yeri ve zamanını kesin tespit etmek güç olsa da; Çatalhöyük kazılarında ele geçen buluntular arasındaki mühürlerin, Anadolu'da bitkisel boyalarla, helezoni ve çiçek motifleri şeklinde baskı ile yapılan yazmacılığın ilk ipuçları olduğu düşünülmektedir.²⁰ Kökleri Orta Asya'ya kadar dayanan yazmacılık sanatının, Türk halkının kendine özgü sanat anlayışı ile şekillenerek Türk toplumunun vazgeçilmez bir eşyası olarak kendini kabul ettirdiği görülmektedir.²¹

İstanbul'da desen, kompozisyon tasarımı ve teknik açısından geniş yelpazede üretilen eserlerle saraylardaki yerini alan yazmacılık sanatının, Anadolu'da da her yörenin kendine has zevkiyle üretildiği ve haneleri süslediği bilinmektedir. Orta Anadolu'da özellikle Tokat'ta kalıpla, karakalem ve elvan yazma basıldığı, desenin yazmanın yüzünü

14 Kaya, 1988, 9.

15 Türker, 1996, 2.

16 Öz, 2006, 69.

17 Kaya, 1988, 9.

18 Kaya, 1988, 9.

19 Öz, 2006, 67, 68, 69.

20 Türker, 1996, 1.

21 Kaya, 1988, 9.

doldurduğu ve doğal motiflerin kullanıldığı görülmektedir.²² Karadeniz yazmalarında Kastamonu işletmelerinde merkezden dışa doğru açılan dairevi kompozisyonlar ve hayvan figürleri basılırken; Bartın dolaylarında ise kalıpta siyah veya beyaz zemin üzerine iri çiçekler tercih edilmiştir.²³ Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep ve dolaylarında el dokumacılığında da tercih edilen şal motifinin hem bordür hem de boşlukta tek figürler halinde yazma yüzüne uygulanması söz konusudur.²⁴ Anadolu'nun güneyinde özellikle Hatay dolaylarında ise dokuma tekniğinde tercih edilen kompozisyonların devamı niteliğinde aşındırma baskı tekniğinde yazmalar üretilmektedir.

Mermerşahi veya tülbent şeklinde adlandırılan pamuklu dokumadan 84 x 84, 90 x 90 ve 100 x 100 cm. gibi ebatlarda kare şeklinde kesilerek yapılan yazma, Anadolu'da çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.²⁵ Türk kadınlarının inançları ve inançlarının şekillendirdiği gelenekleri çerçevesinde süsleyerek kullandıkları yazmayı, eskiden erkekler de feslerinin altında kullanırlardı. Çit, yemeni, çevre, çember gibi isimlerle tanımlanan yazmaya, eskiden püşide denmişse de en çok kullanılan yemeni kelimesi olmuştur.²⁶ Kelime anlamını Pakalın; "alaca boyalı, üzerine kalıpla renkli çiçek resimleri basılmış ince bez ve yazma çenber adıdır. Vaktiyle Yemen ve Hind'de yapıldıkları için bu adı almıştır" şeklinde açıklar.²⁷

Resim 3. Yazmacılık sanatında ahşap baskı (<https://www.haberturk.com/600-yillik-tokat-yazmasi-son-ustalarin-elinde-hayat-buluyor-2546857>)

22 Kaya, 1988, 72.

23 Kaya, 1988, 79-80.

24 Kaya, 1988, 80.

25 Öz, 2006, 71.

26 Yurt, 2020, 608.

27 Pakalın, 1983, 616.

“Yazmacılık tekniğinin esas özelliği önce kalemlerle başlayıp daha sonra kalıba çevrilmesindedir. Bu teknikte kalem diye adlandırılan araç, sanatçının âdeta yazı yazar gibi büyük bir rahatlık ve ustalikle kullandığı fırçasıdır. Yazmacılık adı bu nedenle yazmak fiilinden gelmektedir”.²⁸ Yazmacılık sanatını bu şekilde tanımlayan Kaya, yazmaları da renk yönünden karakalem ve elvan olmak üzere ikiye ayırır. Karakalem yazmalar isminden de anlaşılacağı üzere siyah-beyaz yazmalardır. Elvan yazmalar ise adını Arapça’da renklerin anlamına gelen Elvan kelimesinden alır ve renkli yazmaları ifade eder.²⁹ Türk yazmacılık sanatında çoğunlukla elvan yazmaların üretildiğini ifade eden Kaya, yazmacılık sanatında kullanılan teknikleri ise üç ana grupta ifade eder.³⁰

1. Kalem işi yazma: Kalem işi tekniğinde yazma ustasının kullandığı kuş tüyü fırça “kalem” olarak adlandırılmaktadır. Kalem işi tekniğinde, temizlenen ve çerçeve üzerine gerilen kumaşa aktarılan desen konturları fırça (kalem) ile çizilir ve desenlerin içleri yine fırça ile boyanarak renklendirilir. Ustalık gerektiren bu yazmalara ‘el yazmaları’ denir. Yazmacılık sanatında apayrı bir yeri olan İstanbul yazmalarında genellikle bu teknik kullanılmıştır.³¹

2. Kalıp kalem yazma: Bu teknikte ise desen konturları kalıpla basıldıktan sonra deseni dolduran renkli kısımlar fırça (kalem) ile boyanır. Eski İstanbul yazmalarının çoğunluğu, bu baskı tekniği ile yapılmışlardır.

3. Kalıpla Yazma: Bu tür yazmalar genelde ahşap üzerine oyulmuş her renk için ayrı hazırlanan kalıplarla desenlendirilen yazmalardır. Kalıplardan, önce siyah kontur teşkil edecek olanı basılır. Desendeki diğer renklerin baskısı da yine farklı renklere has yapılan kalıplarla yapılır. Günümüzde yazma sanatında tamamen bu teknik uygulanmaktadır.³²

Akbil ise, İstanbul’dan Anadolu’ya gittiği söylenen yazma tekniğinin kumaş üzerine uygulanışını renkleri de dâhil ederek 5 basamakta açıklamıştır:

1. Öncelikle baskı işlemi yapılacak olan kumaşlar iyice temizlenir. Şaselere iyi bir şekilde gerilen kumaşların üzerine desenler el ile çizilir ve sonra kumaşlar, kuş tüyünden yapılmış fırçalarla boyanır. Bu tür yazmalara el işi denir.

2. Temizlenmiş pamuklu kumaşlar üzerine deseni oyulmuş ahşap kalıplarla baskı yapılır. Kontür olarak fırçayla çizilen desenlerin içi yine fırçayla boyandıktan sonra fon, istenilen renkte, keçe vasıtasıyla boyanır. Buna kalem işi denir.

3. Motifler ve renklere göre ayrı ayrı hazırlanan kalıpların arka arkaya basılması ile desenlerin meydana getirildiği ve fonun keçeler vasıtasıyla boyandığı tekniğe de baskı işi denir.

28 Kaya, 1988, 35.

29 Kaya, 1988, 60, 61.

30 Kaya, 1988, 31-35.

31 Tezel, 2009, 29, 30.

32 Kaya, 2008, 31-35.

4. Fonların meydana getirilmesi için motiflerin tutkal veya balmumu ile kapatılarak ve boya kazanlarına batırılmasıyla elde edilen yazmaya da daldırma yazma denir.

5. Siyah boya ve kalıp kullanılarak basılan yazma türüne de karakalem yazma adı verilir.³³

Yazmacılıkta geleneksel olarak cehri, soğan kabuğu, ceviz yaprağı gibi bitkilerden doğal boyalar hazırlanıp kullanılabilirdiği gibi, 19. yüzyıldan itibaren günümüze kadar sentetik boyaların da tercih edilebildiği görülmektedir.³⁴

Tezel ise renklendirme açısından yazmaları dört başlıkta gruplar:

1. Karakalem: Bu teknikte beyaz kumaş üzerine siyah baskı yapılır. Bu tür yazmalara ‘karakalem’ denir. Kastamonu yazmaları beyaz zemin üzerine siyah renklendirme yapılan tek renk baskıya örnek verilebilir.³⁵

2. Aşındırma: Siyaha boyanan kumaşa, kireç kaymağı sürülmüş kalıbın uygulanmasıyla siyah kumaş üzerine beyaz baskı ile desen yapılır.³⁶ Buna aşındırma denir.

3. Daldırma: Kalıplar Renklerine göre ayrı ayrı hazırlanarak kumaşa basılır ve meydana gelen motifler, tutkal veya balmumu ile kapatılarak sonra boyaya batırılır. Fonun boyanması esnasında kumaşın kazanlara tamamen batırılması nedeniyle, bu tekniğe ‘daldırma’ adı verilmiştir.³⁷

4. Mavi ağartma: Ham pamuklu kumaşın yazmacıların ‘kozan mavisini’ olarak bildikleri toz indigo boya ile boyanıp üstüne siyah kontur baskısı yapılır. Sarı renkli astar boyası, desen konturlarının içine üzeri keçelenmiş lap kalıp ile basılarak rengini yeşile döndürür. Daha sonra kitre katılmış ecza boyası ile yeşil alanlara baskı yapılır ve renk bu sefer altın gibi parlayan sarıya döner. Kurudukça kızaran bu renk yıkandığında akar ve kontur içleri süt beyaz olur. Kurutulan bezlerin beyaz kalan yerlerine istenen renkte elvan baskı yapılarak yazma tamamlanır.³⁸

Renk, baskı veya fırça gibi tekniklere veya kumaşa uygulanışına göre sınıflandırılan tekniklerin yazmaların sınıflandırılmasında da kullanıldığı görülmektedir. Hatt-ı Hümayûnda tülbençti esnafının ürettiği ham, ince ve pamuklu kumaşların sadece yemeni için kullanılan teknikleri “mûmî kırmız ile masnû’-ı hâs nakş-ı mücessem ve elvan-ı mücessem ve kalem-kârî şeklinde ifade edilmiştir. Mücessem kelimesi daha önce de ifade edildiği gibi cisimlendirilmiş, yani deseni boyutlandırılmış, kalıp haline getirilmiş anlamına gelmektedir. Burada ahşap baskı anlamında kullanılan bu kelime ile iki çeşit yazma ve yapılış şekli tanımlanmaktadır: Kırmızı mum ile has sanatlı baskı nakışı yapılan yemeniler ve elvan baskı yapılan yemeniler. İlki motiflerin baskı ile yapıldıktan sonra üstünün

33 Akbil, 1970, 29, Yurt, 2020, 611.

34 Tezel, 2009, 32.

35 Barışta, 1988, 10.

36 Gökaydın, 1990, 193.

37 Türker, 1996, 11.

38 Öz, 2006, 42, Tezel, 2009, 31, 32.

kırmızı mum ile kapatılarak fonunun “daldırma” şeklinde boyandığı bir yazma türüne işaret ederken; diğeri ise renge göre oyulan kalıpların ayrı ayrı basılmasıyla renkli motiflerin elde edildiği bir baskıyı işaret etmektedir. Kalemkârının ise bugün elişi olarak bildiğimiz, büyük ustalık gerektiren kalem (firça) ile yapılan yazmaları ifade ettiği düşünülebilir. Yine belgeye göre bu tekniklerin bu belgenin ifade ettiği hükmün yürürlüğe girdiği tarih itibariyle (20 Mayıs 1839/6 Rebiülahir 1255) senelik 7500 Kuruş zam ile yemeni tamgası mukataasına karşılık Ayazma basmahanesine has olarak tekelleştiği ifade edilmektedir. Nitekim Şer’iye sicillerinde Basmacı Kalfası Bedros’un evinde gizli olarak sanatını icra ederken baskın verilip el konulan beş bin kuruş kıymetindeki âlet ve edevatının iadesi talebiyle açtığı davanın kaydı mühimdir. Bu evrakta kırmızı ile masnû‘ mücessem ve kalemkârî yemeninin Ayazma Basmahanesine has olduğu ve bu konudaki emre göre hareket edildiği ifade edilerek haksız olduğunun anlaşıldığı kayıt altına alınmıştır.³⁹

Bunların dışındaki İstanbul basmacılarının mûmî ve yapağı elvan basma yapımlarına ve iki tarafında birbirlerinin işleri için gerekli “gedik tabir edilen âlât-engîzi” eczâ ve boya ve kalıp ve âlâtlarına dokunmaması, emre itaat etmeyen olursa da elinden bu gediğin alınması hükme bağlanmıştır. İstanbul’daki Fazlı Paşa ve (Langa) Yeni Kapı basmahanelerinin teknikleri olarak da mûmî ve beyaz üzerine yapağı elvan basma olmak üzere iki ismin geçtiği görülmektedir. İlkinde yine mumla⁴⁰ desenlenen kumaşların ifade edilmesi muhtemeldir. İkincisi ise beyaz üzerine yapağı⁴¹ ile elvan (çok renkli) baskı uygulamasının yapıldığı baskı işine tekabül ettiği düşünülebilir.

Yine evrakta önemli bir ifade, “gedik tabir edilen âlât-engîzi” olarak açıklanan “eczâ ve boya ve kalıp ve âlâtları” ifadeleri bu sanatın uygulamasına mahsus eşyayı detaylandırmaktadır. Çeşitli amaçlarla kullanılan kimyasal madde anlamındaki⁴² *ecza* kelimesi o dönemki boya ve boyar maddeyi bağlayıcı birtakım maddeleri kapsıyor olabilir. Osmanlı Devleti’nde yüksek talebe rağmen üretimde kaliteden ödün vermeyen sıkı denetimle, 1760’lara kadar tekstil imalâtı yanında özellikle boya imalâtı Avrupa ile yarışır bir durumdadır.⁴³ Avrupa’nın lüks kumaşları bile Bursa boyahanelerinde boyanmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren boya teknolojisinin gelişmesiyle kimyasal boyaların yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu yüzden ecza ile boya veya bağlayıcı maddeler, boya ile doğal boyalar, kalıp ile de basılacak desene göre hazırlanan, ağaç ve metal olmak üzere iki farklı türde hazırlanan kumaşa uygulama aletleri kastedilmiş olması muhtemeldir.⁴⁴ Armut ağacı gibi sert ağaçlardan, balmumuna batırılarak oyulan kalıplar, oldukça daya-

39 Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740) cilt: 69, s. 354, Hüküm no: 357

40 Kalıp ifadesi geçmediği için batık tarzında da olabilir. Mum batık adı verilen benzer bir uygulama hakkında Bk. Şahin, 1995, 300, 301, 302.

41 Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş” keçe için Bk. Ergür, 2002, 136; bk. TDK, 2011..

42 TDK.

43 İnalçık, 2010.

44 Özpulat, 1985, 216.

nıklı olmaktadır.⁴⁵ El baskıcılığında kullanılan bir diğer kalıp türü olan metal kalıplar, çok ince desenlerin basılmasına olanak sağlayan, pirinç ya da bakır şeritlerin tahta yüzeyine çakılmasıyla yapılan kalıplardır. Bu kalıplarla yapılan baskı tekniği 18. yüzyılın sonlarına doğru çok kullanılmıştır. Türk yazmacılığında bu tür kalıplara çok rastlanılmamıştır.⁴⁶ Basmahanelerde imalat sürecinde kullanılan farklı sayı ve ebatta kazan, basma işleminin yapıldığı tezgâh ve kepçe gibi çeşitli aletler ve eşyalar da bulunmaktaydı. Üsküdar basmacılarının basma tekniği dışında kalemkârî yöntemini kullanmaları, söz konusu malzeme ve araçlara kalem (firça) vb. ekleneceğinden çeşitlilik kazandırmaktadır.⁴⁷

Sonuç

Malzeme, renk, teknik ve kompozisyon olarak İstanbul'da gelişip Anadolu'nun pek çok yerinde kök salmış yazmacılık sanatının müze ve özel koleksiyonlardaki örnekleri en fazla 16. yüzyıla kadar geri gidebilmektedir. Bugün çok ince kalitede ürün kullanıldığı için nadir kalan bu nahif örneklerin de titizlikle saklanması ve sergilenmesi, üzerinde çalışılmasını zorlaştırmaktadır. Hal böyleyken halka mal olmuş, folklorün bir simgesi haline gelmiş yazmaların ve yazmacılık sanatının araştırılması için yazılı kültürün de çalışılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde 20 Mayıs 1839 / 6 Rebiülahir 1255 tarihli hatt-ı hümayunla Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl başındaki Ayazma basmacıları içinde yer alan Müslim ve reayadan ustaların bu sanat dalına mahsus bir birlik oluşturmak üzere attıkları adımlar ve bunun karşılığında alınan hükümler incelenmiştir. Mevcut bilgilerden de hareketle Ayazma Sarayı meydanında temiz suya ve denize ulaşımı kolay bir konumda bulunan Ayazma Külliyesi'nin akarı olarak yaptırılan basmahanede çalışmak üzere görevlendirilen yazma ustalarının mahkemeye intikal eden talepleri ve varılan hükümler ilk bölümde incelenmiştir. Diğer bölümlerde ise Ayazma basmahanesi ve basmacılığın bir kolu olarak buradaki yazma ve basma baskısı yapan ustalar üzerinde durulmuştur. Burada istihdam edilen, dükkân kiralayıp çalışmasına izin verilen baskı ustalarının her türlü pamuklu kumaş üzerine kırmızı mumla has nakışlı baskı ve elvan (çok renkli) baskı ve kalemkârî denilen kalemişi yazmalar yaptıkları ve bu tekniklerin sadece bu basmahaneye özgü olarak tekelleştiği anlaşılmıştır. Ayrıca Fazlı Paşa Sarayı ve Langa Yeni Kapı dışındaki basmacıların da mûmî (mumla yapılan batık) ve beyaz üzerine keçe ile elvan baskı yapmaya devam etmeleri ve elvan baskı ve kalem-kârî (kalemişi, elişî) işlemek üzere alet bulundurabilmelerine izin verildiği görülmektedir. Anlaşılan renkli baskı ve elişî yapabilseler de desen açısından aynı yazmaları üretemeyeceklerdir. Bu durum 19. yüzyıl itibariyle farklı alanlarda üretim yapan esnaf birliklerinin müslüman veya gayri müslim fark etmeksizin oluşturduğu teşkilat sisteminin devlet kontrolü ve odağında nasıl çalıştığı hakkında da bilgiler vermektedir. Üretimi, işleyişi ve satışı denetlenmeyen bağımsız atölyelerin gedik denilen aletlerine el konularak saf dışı bırakıldığı bu sistemde, ustalık-kalfalık hiyerarşisi ile mesleğinde ilerleme kaydedenlerin

45 Kaya, 1988, 67.

46 Özpulat, 1985, 217.

47 Acıpınar, 2018, 121, Yurt, 2020, 611, 612.

yol gösterdiği ve gedikle ödüllendirilmek üzere sistematize edildiği görülmektedir. Esnaf teşkilatının sıkı kurallarla işleyen mekanizması, bir taraftan üretime ve fiyata etki edecek dış unsurları saf dışı bırakarak üreticiyi ve sanatkârı korurken; bir taraftan da basmacıların bir şubesi gibi çalışan ahşap baskıcıların sadece yazma (başörtüsü) yaparak geçimlerini sağlama taleplerine işleyişi bozacağı endişesiyle set çekmektedir. O gün uygulanan sıkı tedbirlerin etkisiyle işleyen ve İstanbul yazmacılığına kalite ve işçilik açısından katkı sağlayan bu sistemin yüzyılın ikinci yarısından itibaren kumaşların seri üretimi ve yeni baskı sistemlerinin devreye girmesiyle bozulduğu bilinmektedir.

EK:

**Sultan II. Mahmud
dönemine ait;
müzehheb ve
müzeyyen tuğra
üzerinde hatt-ı
hümayunla ferman.
(BOA.MFB. 0741).**

Belgenin Transkripsiyonu: ⁴⁸

“mücessem basmacı kâr-hânesinde işleyen mülâzım kalfalarından on nefer kezâlik isimleri muhar-
rer Müslim ve on nefer zimmîden mahsûs-ı hâs mûmî işlemek üzere senevî cânib-i Haremeyne yir-
mi bin guruş te'diye eylemek üzere kadîm olan otuz nefer ustaya ilhâk ve yirmi nefer mülâzım kalfa
tertîb ve ustalardan biri fevt veya hâlik oldukda yerine mülâzımdan biri usta olub evlâdı usta olma-
mak üzere müceddeden hâs mûmî san'atına ve kâr-hâne-i mezbûrede ustalar yanında kalem-kârî

işleyüb hâricde yazma işleyen kalfalardan başka san'at ittihâziyle izn-i Hümâyunu hâvî arzuhalleri
bâlâsına hatt-ı hümâyun keşîde ve ihsan kılınmak istid'âsıyla rikâb-ı kâm-yâb-ı mülûkâneme takdîm-i
arzuhal eden cem'an isimleri ma'lûm Müslim ve re'âyâ yirmi üç nefer kalfalar mahzarlarında
evvelâ dülbendci esnâfî usta başları istintâk olundukda yedimizde olub bâlâsı hatt-ı hümâyun ile
muvaşşâh emr-i âlî-şânımda zikir ü beyân olunduğu üzre bundan akdem ma'rifetleriyle İstanbul

basmacılarından hâric perâkende işleyen ve san'atlarında mâhir olub basma-hâne-i merkumede
iskân olunan otuz nefer basmacı işçi ustaları kemâ fi's-sâbık ziyâde ve noksan olmayub bin yüz
yetmiş beş senesi Rebû'l-evvelî'nin beşinci günü tarihiyle müverrah yedlerine verilen hatt-ı
hümâyun-ı mehâbet-makrûn ile mu'anven emrin şurût-ı nizâmı ki dülbendci esnâfının usta başları
zikrolunan mücessem basmacı kâr-hânesinin bi'l-icâreteyn müste'cirleri olmalarıyla basmacı işçi
ustalarından biri fevt

oldukda cümlesinin rey ve ma'rifetleriyle yerine kalfalarının mahâll, müstehâk vü akdemi bâ-
hüccet-i şer'îyye usta nasb ve ta'yîn olunmak ve mezkûr otuz nefer basmacı işçi ustaları sâlifü'z-
zîkr mücessem basma-hânesinde kırmız ile masnû'-ı hâs nakş-ı mücessem ve elvân-ı mücessem
kalem-kârî ma'rifetleriyle dülbendci esnâfına ve sâir kimesnelere işleyüb mûmî ve yapağı sâde
elvan basma işlemeyüb yine merhum müşârün ileyh hazretleri evkafından İstanbul'da

Fazlı Paşa Sarayı'nda ve Yenikapu hâricinde işleyen basmacılar dahî yedlerinde olan hatt-ı
hümâyun-ı şevket-makrûn ile mu'anven emr-i âlî-şân mücibince kadîmî üzere mûmî ve beyaz
üzerine yapağı elvan basma işleyüb ve elvân-ı mücessem ve kalem-kârî işlemek ve Üsküdar'da
olan kâr-hânedede iskân olunan basmacılar işledikleri kırmız ile masnû'-ı hâs nakş-ı mücessem ve
elvân-ı mücessem ve kalem-kârîye iktizâ eden boya ve eczâ

ve kalıb ve âlâtlarına İstanbul basmacı tarafından müdâhale olunmamak ve İstanbul basmacılarının
işledikleri mûmî ve yapağı elvan basmaya iktizâ eden eczâ ve boya ve kalıb ve âlâtlarına Üsküdar'da
mücessem basmacıları müdâhale etmemek üzere ehadü-hümâ âherin san'atına müdâhale etmeyüb
ve işledikleri kırmız ile hâs nakş-ı mücessem ve kalem-kârînin a'lâ ve evsat i'tibârıyla a'lâ
mücessem be-her topu onar guruş ve evsat

mücessem ve kalem-kârînin be-her topu sekiz guruş ücret ile işleyüb dülbendci esnâfından ziyâde
ücret taleb etmeyüb ve anlar dahî noksan-ı teklîf ile onar guruşa basdıkları a'lâ mücessemnin be-
her topuna ikişer guruş ve evsat işlediklerinin be-her topuna dahî ikişer guruş ziyâde verilüb bundan
ziyâde alınmamak ve İstanbul dâhilinde ve hâricinde Akdeniz Boğazı'ndan Karadeniz Boğazı'na
vârınca kasabât ve kurâda ve Edirne

ve Bursa ve Selanik ve İzmir'de işlemeyüb ve hilâf-ı nizâm işlemeye tasaddî edenler te'dîb ile
mücâzât olunmak üzere olan ahd-ı misaklarını tevdîd ve teşdid etmeleriyle merbût olan şurût-ı
kaydiyye-i kadîmeleri yine ale'd-devam düstûr'l-amel tutulmak üzere Baş Muhâsebe ve Haremeyn
Muhâsebesine sebt ü kayd u mücibince bin yüz seksen sekiz senesi Zilka'de'sinin on dokuzuncu
günü sâdir olan emr-i âlî-şânda mûnderiç şurûtun hilâfî

48 18. satırdan itibaren her satırı ifade eden paragraflar alınmıştır.

bin iki yüz otuz iki senesi evâsıt-ı Zilhicce'sinde esnâf-ı merkum kalfalarının akdemiyyet nizâ'ına dâir Haremeyn Müfettişi i'lâmıyla verilen emr-i âli-şân dahî marru'z-zikr Üsküdar Basmahânesinde iskân olunub mücesssem basma i'mâl eden Müslim ve re'âyâ otuz nefer ustaya mahsûs olub ve ustalardan biri fevt veyâ hâlik olub ustalığı mahlûl oldukda san'at-ı mezbûreyi i'mâl ü idâre ü ikmâle kâdir evlâdı var ise

ustalığı bi'l-cümle ustabaşlarının ve san'at i'mâl eden ustaların re'y ü ittifaqları ve Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi hüccetiyle ekberi babasının yerine usta nasb ü ta'yîn olunmak ve eğer evlâdı mevcûd olub san'at-ı merkumeyi idâreye kâdir olmayub veyâhud idâreye kâdir olub âher san'at ve diyâr-ı âherde olur ise o misillü olanlara ustalık verilmeyüb veyâhud bi-la veled fevt veyâ hâlik oldukda gedik ta'bir olunan âlât-engîzi

ma'rifet-i şer'le tahrîr ü terkîm ve vaz'-ı fiyat olunub kıymeti beyne'l-verese bi'l-farîzati's-şer'iyye tevzi' ü taksim ve gedik-i mezkûr kıymet-i misliyyesiyle bi'l-cümle ustaların re'y ve ma'rifetleriyle esnâf-ı mezkûrenin mülâzım kalfalarının akdemine bey' olunub yerine bâ-hüccet-i şer'iyye usta nasb ve ta'yîn olunmak bi'l-cümle ustalardan ber-muceb-i hatt-ı hümâyun esnâf-ı mezbûrenin şurût-ı nizamlarının muhâlifî harekete cesâreti olur ise ahz u girift olundukda Müslim ise kalfaya ve zimmî ise

sefâyin-i Sultâniden birine vaz' ile te'dîb olunmak esnâf-ı mezkûrenin kethüda ve yiğit başları azl ve nasbları ve esnâf-ı mezkûrenin bi'l-cümle husûslarının tanzim ve idâresi anlara mahsûs iken kalfa-i mezbûrdan kadimi olan otuz nefer işçi ustaları üzerine yirmi nefer ustalık ihdâsıyla elli nefere iblâğ (ulaştırma) ve yirmi usta için kadimden berü i'mâl etdikleri mûmî kırmız ile masnû'-ı hâs nakşî mücesssem basmayı

kâr-hâne-i mezbûre ustalarından tefrik ve başka i'mâl eylemeleri ve ba'zıları dahî yazma ta'bir olunur yemeni i'mâl eylemek üzere müceddeden kâr-hâne ihdâsıyla başka esnâf olmak istid'âlarıyla tasdi' ve ta'cizden hâli olmalarıyla hilâf-ı hatt-ı hümâyun ve muğâyir-i nizâm-ı esnâf vâki' olan müdâhale ve mu'ârazaları men' ve def' olunması murâdlarımızdır deyu takrîrât-ı meşrûhalarına mutâbık bin yüz seksen senesi

evâhir-i Zilkade'sinde verilen emr-i âli-şânın kaydı mûcibince iki yüz beş senesinde ve iki yüz yirmi iki senesinde vâki' olan cülûs-ı hümâyun için tecdid olunan emr-i âli-şânı ibrâz ve kalfalar istintâk olundukda yedlerinde şurûta dâir bir sened ü kayd olmayub ancak zarûretimiz vardır diyerek celb-i ma'âş için mûmî san'atıyla başka ustalık ve yazmacı san'atıyla başka esnâf olmak

taleplerinden gayri bir nesne beyân edemediklerinden esnâf-ı mezkûr yedlerinde olub ibrâz eyledikleri bâlâsı hatt-ı hümâyunumla müzeyyen emr-i celilü's-şân muvâcehelerinde ba'de'l-kırâ'e mazmûn-ı münifi ile kuyûdât-ı sâirenin mefâhimi kendülere tefhîm olundukda bi'l-cümle kalfalar mazmûn-ı emr-i âli-şân ile kuyûdât-ı lâzimenin mefâhimini tâyi'an ikrâr u i'tirâf ve tasdik eylediklerinde emr-i âli-şân ve kuyûda nazaran

basmacılık san'atı san'at-ı vâhîde olub kalfa-i mezbûrünün ber-vech-i muharrer mûmî san'atıyla başka ustalık ve yazmacılık san'atıyla başka esnâf olmak iddi'âsıyla müdâhalelerinin men' ü def'i iktizâ eylediği ve fi-mâ-ba'd arzuhal ile mubârek rikab-ı müstetâbımı tasdi' ve ta'ciz ve nizâm-ı esnâf-ı mezkûrenin bâ-hatt-ı hümâyun-ı şevket-makrûn şurût ve nizâmına muğâyir harekete her kim cesâret ederse Müslim ise kal'aya ve zimmî ise sefâyin-i Sultâniden birine

vaz'-ı kürek olacıkları gûş u hûşlarına ilka ve tefhîm olundukda hilâf-ı hatt-ı hümâyun arzuhal ile nizâm-ı esnâf-ı mezbûrenin muğâyiri hareket etmemek üzere kalfa-i mezbûrundan her biri ba'de't-ta'ahhüd dülbendci esnâfı bi-ecmahim meclis-i ma'kud-ı mezbûrda i'âde-i kelâm edüb

bâ-mü'eccele ve mu'accele mutasarrıf oldukları yüz yirmi rubu' hisse i'tibârî ile olan ustalıklardan iki hisseden ziyâde bir usta olmayub hises-i mezkûre

mutasarrıflarından biri bi-lâ veled fevt oldukda dülbendci esnâfına ve bi'l-cümle icâr olunmak ve esnâf-ı mezbûre kalfalarından veyâhüd hâricden bir kimesne hâric-i kâr-hânedede cesâret edüb basma ve yazma işleyen ve işleten ba'de't-tecessüs yedlerinde olan âlât-engiz ve basma-hâneye müte'allık eşyâyı ahz ve kendüleri girift olunub ber-müceb-i şurût-ı hatt-ı hümâyûn te'dibât-ı lâyıkaları icrâ olunacağı ve me'hûz olan

eşyâları Hazîne-i Haremeyn için zabt olunması ve nizâm-ı kadîmenin te'kid ve teşdîdini hâvî vech-i meşrûh üzere mufassalen bir kıt'a emr-i âlî-şânım verilmeğe niyâziyla bi'l-cümle esnâf-ı mezbûrenin istid'â-yı inâyet eylediklerini Haremeyn-i Şerîfeyn Müfettişi i'lâm etmeğin. İ'lâm-ı mezkûr Dâru's-Sa'âdeti'ş-şerîfem Ağası tarafından bâ-takrîr atebe-i ulyâ-yı mülûkâneme takdîm ile ber-muceb-i i'lâm şurût ve nizamlarının te'kidini hâvî müceddeden emr-i şerîfim ısdârı husûsü istizân olundukda manzûrum olmuştur.

Haremeyn Müfettişinin i'lâmı mücibince te'kidi hâvî müceddeden emr-i şerîf ısdâr oluna deyu bâlâsı takrîre mübârek hatt-ı şerîf-i şevket-redîfim şeref-rîz-i sahîfe-i sudûr olmağla i'lâm ve şeref-yâfte-i sudûr eden hatt-ı şerîf-i mevhibet-redîf-i şâhânem mücibince amel ve hareket etdirilmek üzere Ağâ-i müşârun ileyhın arzıyla şeref-efzâ-yı sudûr olan emr-i celîlü'ş-şânın mücibince icrâ ve hilâfî vaz' u hareketden be-gayet hazer ve mücânebet olunmak bâbında

Haremeyn Müfettişine hitâben iki yüz otuz dört senesi Zilka'de'sinin yirmi birinci günü hükm-i hümâyûnun verildiği Haremeyn Muhâsebesi Kaleminden muhrec der-kenardan ba'de'l-müstebân ashâb-ı arzuhalde dülbendci esnâfı kethüdâsı el-Hac Abdî ve ustalardan es-Seyyid Hacı Mehmed ve el-Hac Edhem ve re'âyâdan Sarı Evanis oğlu Mıgırdic ve Gülâbi oğlu Artin veled-i Agob ve Anbarson veled-i Kıril ve Babuçcu oğlu Karabet veled-i Murat ve İstafiden

veled-i Manok ve Ağyazar veled-i Hanbarson ve Kayseriyyeli Marderes veled-i Artin ve Andon veled-i Magricizki ve Peri oğlu Keygorg ve yiğit başı Avanis veled-i Matos nâm zimmî ustalar meclis-i şer'-i şerîf-i münîrde her biri bittav-i ve'r-rızâ takrîr-i kelâm edüb yüz yirmi nefer esnâf-ı mezkûre kethüdâ ve ustaları ma'rifetleriyle idâre olunan tamga mukata'ası için be-her sene cânib-i Haremeyn-i Şerîfeyne te'diye olunarak vefâ etmez ise vakf-ı şerîfin irâdına

kesir ve noksan terettübünden vikaye için esnâf-ı merkume usta başları tazmînen edâ eylemek şartıyla mal-ı ma'lûm ile esnâf-ı merkuma edâ olunan tamga mukataası üzerine bu def'a rızâmızla mukata'a-i mezbûrenin senevî olan mal-ı ma'lûmesi üzerine otuz bir senesi Saferü'l-hayrı guresinden bed' ile senevî yedi bin beş yüz guruş zam ile meblağ-ı mezbûrdan be-her mâh iktizâ eden altı yüz yirmi beşer guruşu mâh be-mâh Hazîne-i Haremeyn-i Muhteremeyne edâ oluna...

Tahrîren fi yevmi's-sâdis min şehri Rebîü'l-âhir sene hamse ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf [6 Rebîü'l-ahir 1255 / 20 Mayıs 1839]

Be-makam-ı Kostantiniyye el-mahrûse"

KAYNAKÇA

- Acıpınar, M. (2018). Üsküdar Basmahanesi ve Basmacı Esnafı: Üretim ve Organizasyon. Ed. Coşkun Yılmaz. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, X 2, 109-131.
- Akbil, P. F. (1970). Türk El Sanatlarından Örnekler. İstanbul: Akademi Yayınları.
- TDK. Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK. (2011). Keçe, TDK Büyük Türkçe Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr/bts>, (E.T.: 08.05.2021).
- Bab Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1152-1153 / M. 1740) cilt: 69, sayfa: 354 Hüküm no: 357
- Barışta, Ö. (1998). Türk El Sanatları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayram S. ve Adnan Tüzen. (1991). İstanbul Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri (Üsküdar, Sultan III. Mustafa Camii), Vakıflar Dergisi 22 199-288.
- BOA, MFB / 741.
- Dwight, H. G. (1915). Cui Constantinople Old And New. Londra: Longmans, Green & Co.
- Ergür, A. (2002). Tekstil Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Genç, M. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökaydın, N. (1990). Kumaş Desenlemede Yaratıcı Çalışmalar. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- İnalçık H. (2010). Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kal'a, A. (1998). haz. İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Esnaf Tarihi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, I-II.
- Kal'a, A. (1997). haz. İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Ticaret Tarihi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, I-II.
- Kaya, R. (1988). Türk Yazmacılık Sanatı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1997). Hatt-ı Hümayun. TDV İslâm Ansiklopedisi, XVI (Ankara) 485-488.

- Öz, N. D. (2006). Türk Yazmacılık Sanatı ve Son Dönem İstanbul Yazmaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Özpuolat, F. (1985). El Baskısında Ağaç Kalıplar. 4. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri 21-24 Kasım 1984.
- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sipahi, T. (2010). Ayazma Mahallesi Üsküdar. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Şahin, H. (1995). Malatya'da Geleneksel Bervanik (Peştamal) Yapımcılığı. Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Takamatsu, Y. (2018). Osmanlı Belge Yönetiminde Kesilmiş Hatt-ı Hümayunlar. Osmanlı Araştırmaları, 51, 115-157.
- Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis, v.269b.
- Tezel, Z. (2009). Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri (Kalıp Tekniğiyle Ağaç Baskı Uygulama Örneği), Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 25, 27-40.
- Türker, K. (1996). Ağaç Baskı Tokat Yazmaları. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Yıldız, M. (2013). Geçmişten Bugüne Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde Yapı-Mekân İlişkisi. History Studies, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK 5/2 565-585.
- Yurt, D. (2020). Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği, TJSS, 4 4 8, 605-616.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 31, Sayı: 1, Nisan 2022 | *Volume: 31, Issue: 1, April 2022*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. Semra DAŞCI ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Erisim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

